

VI. POVZETEK

(Maja Breznik)

Poudarek raziskave *Bralne kulture v novih razmerah založniške produkcije* je na knjigi kot predmetu splošne omike in znanja. Nismo se zato ukvarjali z založništvom z ekonomskega vidika, temveč z vidika »bralnih kultur«. Opazovali smo bralne navade, ki jih podpirajo in razvijajo slovenski založniki, in bralne navade, ki jih gojijo člani in članice slovenskih splošnih knjižnic. V raziskavi smo torej zajeli producente slovenske knjige in slovensko mrežo splošnih knjižnic: analizirali smo založniške programe iz leta 2000 in izposojajo istih knjig v splošnih knjižnicah naslednjega leta 2001.

Raziskovalci smo analizirali založniške programe in izposojajo v knjižnicah s kategorijami, ki upoštevajo namembnost knjig, ne le vsebino. Vse naslove smo zato razdelili v 13 založniških programov: 1. knjige za otroke, 2. leksikoni, atlasi ipd., 3. učbeniki, 4. poljudni priročniki, 5. program leposlovja, 6. družboslovje in humanistika, 7. religija, 8. ekonomija, 9. pravo, 10. medicina, 11. matematika in naravoslovje, 12. tehnika, 13. umetnost. Takšen prijem doslej še ni bil uporabljen v Sloveniji, četudi je nujen za ocenjevanje založniške dejavnosti in bralnih navad.

Glavna ugotovitev raziskave o bralnih navadah Slovencev in Slovenk ni presenečenje. Med člani in članicami slovenskih splošnih knjižnic je daleč najbolj priljubljeno branje manj zahtevnih knjig, se pravi, britanskih in ameriških *bestsellerjev*. Če, denimo, sodobno leposlovje dosega 0,5 izposoje na 100 prebivalcev, ima nezahtevno leposlovje 4,5 izposoj na 100 prebivalcev, se pravi, da ima devetkrat več bralcev in bralk kakor sodobno leposlovje. Samo en naslov, denimo, je imel v letu dni okoli 3000 bralcev in bralk, naslov iz sodobnega leposlovja pa okoli 400.

Ponudba knjižnic na splošno streže okusu svojih bralcev in bralk: na izposojevališče ima naslov iz sodobnega leposlovja povprečno 19 izvodov, naslov iz nezahtevnega leposlovja pa skoraj trikrat več, 48 izvodov. Dejansko to pomeni, da je nezahtevno leposlovje navzoče v vseh 256 izposojevališčih in v desetih bibliobusih s 608 postajališči, medtem ko kar 16 osrednjih knjižnic od vseh 60 (oziroma 56, če vse ljubljanske splošnoizobraževalne knjižnice statistično obravnavamo kot eno samo združeno enoto, kakor smo naredili za potrebe te raziskave) ne premore celotne zbirke sodobnega leposlovja.

Za slovensko založniško produkcijo iz leta 2000 velja, da sta jo obvladovali dve največji založbi *Mladinska knjiga* in *DZS*, ki sta izdali vsaka več kot 200 naslovov, tretja največja, *Družina* pa s 60 naslovi precej zaostaja za njima. Pri pregledu založniških programov 10 največjih založb smo opazili pojav, ki smo ga imenovali monokulturnost založniških programov, saj vse založbe izrecno gojijo le prve štiri založniške programe: otroške knjige, leksikone, učbenike in poljudne priročnike, kakšna pa deloma pokriva še leposlovje. Iz tega lahko vidimo, da večji slovenski založniki strogo držijo svoje založniške programe v okviru »komercialnih programov«, kjer je povpraševanje bolj ali manj zagotovljeno vnaprej kakor denimo pri učbenikih.

Ob pregledu celotne slovenske založniške produkcije iz leta 2000 smo ugotovili, da četrtnina vseh 3181 naslovov sodi na področje šolskih učbenikov, od 13% do 15% celotne produkcije imajo področja otroških knjig, poljudnih priročnikov, leposlovja ter družboslovja in humanistike, okoli 5% imata področji religije in umetnosti, le okoli 1% pa področja leksikonov, prava, medicine, matematike in naravoslovja ter tehnike. Daleč največ prevodov je med otroškimi knjigami (61%) in poljudnimi priročniki (53%), kar kaže na veliko odvisnost slovenskega založništva od tujih založniških industrij pri najbolje prodajanih programih.

Ko smo pregledovali izposajo istih založniških programov v splošnih knjižnicah za leto 2001, smo ugotovili, da je največja povprečna izposoja na izvod pri programih za otroke in mladino ter leposlovja (okoli 4 izposoje na izvod). Okoli 3 imata pričakovano programa učbenikov in poljudnih priročnikov, presenetljivo pa je, da podoben rezultat dosežeta tudi področji medicine ter matematike in naravoslovja, ki ju založniki nerado tiskajo, četudi so očitno zelo iskane knjige v knjižnicah. Po izposoji sledijo leksikoni in knjige o ekonomiji (okoli 2), malce manj brani sta področji prava in religije, okoli 1 ali celo manj izposoje na izvod pa imajo knjige družboslovja in humanistike, tehnike in umetnosti.

Knjižnice torej odlično poskrbijo za mlade bralce, tudi s knjižnično nabavo, saj so kupile povprečno 352 enot za otroke in mladino na izposojevališče. Člani in članice knjižnic naj bi bili tudi zagreti bralci leposlovja, a so knjižnice nabavile povprečno nekoliko manj, 240 enot na izposojevališče, kakor za mlade bralce; od tega naših 27 naslovov manj zahtevne literature predstavlja kar petino vse nabave leposlovja ali povprečno 48 enot na izposojevališče. Za primerjavo: izmed 414 naslovov družboslovja in humanistike so knjižnice kupile 85 enot na izposojevališče. To so seveda le splošni kazalci za izposojevališča, dejansko pa je še slabše: zahtevnejše leposlovje in strokovna literatura, tudi subvencionirani, nista dostopna v vseh izposojevališčih, niti ne v vseh osrednjih splošnih knjižnicah. Navadno je oboje povsem na voljo le v dveh tretjinah splošnih knjižnic, tudi zato, ker osem območnih knjižnic prejema te naslove kot obvezni izvod. Knjižnice torej z nabavo podpirajo branje manj zahtevnega leposlovja; ali z drugimi besedami: spodbujajo število izposoj, ne pa tudi kakovosti branja. Raziskava je pokazala, da dejansko le institucija obveznega izvoda zagotavlja, da so vsi knjižni naslovi zastopani enakomerno po Sloveniji. Če bi zmanjšali število obveznih izvodov, bi ogrozili malenkostno jamstvo, da so vse knjige, tiskane v Sloveniji, prisotne po vseh regijah, povečala pa bi se tudi razlika med centrom in obrobjem.

Pri knjižnicah se nam zastavlja vprašanje, ali niso knjižnice nasilno potisnjene v vlogo distributerjev konfekcijske kulture za množice, ker se je doslej morda pretirano poudarjal dvig knjižnične izposoje v kvantitativnem smislu. Izposoja je bila 1990, denimo, 4 izvode na prebivalca, leta 2001 pa se je dvignila že na 11 izvodov na prebivalca: porast izložka (člani, obisk in izposoja) se je v 11 letih torej povečala za 199%, medtem ko se je porast vložka (prostor, zbirka in zaposleni) povečal le za 41%. Ti primerjalni podatki kažejo na velik pritisk na knjižnice, zato ni presenetljivo, da so knjižnice postale

samodejni privesek zabavne industrije in tako bile prisiljene pozabiti na svoje poslanstvo kot javne institucije.

Ugotovitev raziskave je tudi, da kar 42% programov leposlovja in družboslovja (381 naslovov od skupnih 917) nastane s pomočjo državnih subvencij. Vso zahtevnejšo prevodno in izvirno leposlovje ter velik del družboslovja in humanistike financira država prek subvencij, ker ju »kulturna industrija« zavrača. Iz ankete založnikov, ki so dali podatke za 234 naslovov leposlovja in družboslovja, smo tudi ugotovili, da so cene subvencioniranih in nesubvencioniranih izdaj primerljive. Vse leposlovne knjige, bodisi subvencionirane bodisi nesubvencionirane, stanejo okoli 4800 SIT, vse knjige s področja družboslovja in humanistike pa okoli 4000 SIT. Iz tega bi torej lahko sklepali, da subvencije ne zagotavljajo, da bi bile knjige dostopnejše ali cenejše za kupca, temveč subvencija dejansko šele omogoči, da se ti naslovi sploh tiskajo, saj izhajajo v izjemno nizkih nakladah. Ta ugotovitev je pomembna, ker spodbija pogosti očitek, da državne subvencije s svojimi posegi rušijo naravno ravnovesje, ki ga vzpostavlja svobodni trg, ker v resnici vzdržujejo vsaj dva založniška programa, ki ju zabavna industrija zavrača.

V raziskavi so obdelani le naslovi iz založniških programov leposlovja ter družboslovja in humanistike, ki sta naročnika posebej zanimala. Zato bodo naslednji podatki le za ta založniška programa. Sredinska vrednost mediana je za naklade nesubvencioniranih naslovov gospodarskih družb s področja leposlovja 1530 izvodov, za subvencionirane izvode negospodarskih organizacij pa 672. Vse subvencionirane izdaje s področja družboslovja in humanistike imajo sredinsko vrednost mediana za naklado okoli 500 izvodov, nesubvencionirani naslovi gospodarskih družb pa celo 1180 naslovov.

Kako pa je s prodajo teh naklad? Mediana prodaje nesubvencioniranih naslovov gospodarskih družb, med katerimi je manj zahtevna literatura, je 865 izvodov, mediana prodaje subvencioniranih naslovov ne glede na tip založbe pa je okoli 300 izvodov. Od teh izvodov splošne knjižnice povprečno odkupijo 220 izvodov nesubvencioniranih naslovov gospodarskih družb, pri subvencioniranih naslovih pa odkupijo povprečno 169 izvodov od gospodarskih družb in le 98 izvodov od negospodarskih družb. Mediana prodaje nesubvencioniranih naslovov gospodarskih družb je 745, splošne knjižnice pa odkupijo povprečno 110 izvodov; mediana prodaje subvencioniranih naslovov je okoli 200 izvodov ne glede na tip založbe, splošne knjižnice pa odkupijo okoli 80 izvodov. Založniki torej lahko računajo, da bodo v enem letu po izdaji naslova prodali približno polovico naklade, od četrte do polovice vseh prodanih izvodov pa bodo prodali splošnim knjižnicam. Seveda pa odkup splošnih knjižnic ne predstavlja vsega odkupa javnih knjižnic, saj v raziskavi nismo upoštevali šolskih in univerzitetnih knjižnic, ki še povečajo delež knjižničarskega odkupa. Iz teh podatkov lahko izpeljemo sklep, da nizke naklade in majhne prodaje kažejo na krhkost »založniške industrije«, če kaj takega sploh obstaja, visoki deleži knjižničnega odkupa, številne državne subvencije in, nenazadnje, tudi polovični DDV pa na veliko odvisnost založništva od države.

Pa so gospodarske družbe učinkovitejše od negospodarskih organizacij, zavodov ali društev? Oba tipa založb je mogoče primerjati le pri subvencioniranih izdajah, saj so nesubvencionirani naslovi

gospodarskih družb žanrsko specifični: pri leposlovju gre pogosto za manj zahtevne knjige, pri družboslovju in humanistiki pa za knjižne naslove nacionalnega pomena. Pri subvencioniranih naslovih pa so društva in zavodi celo uspešnejši: pogosto prodajajo knjige po nižji ceni kakor gospodarske družbe in so zato njihove knjige bolj dostopne za kupce. Prodajo prav toliko ali celo več izvodov posameznega naslova kakor gospodarske družbe, četudi splošne knjižnice odkupijo manj izvodov na naslov od manjših založb, se pravi, od zavodov ali društev, kakor od večjih gospodarskih družb. Splošni pogoji so torej bolj kruti za manjše neprofitne založbe, a znajo pri subvencioniranemu programu premagovati ovire uspešneje kakor gospodarske družbe.

Če zaokrožimo sklepe raziskave *Bralne kulture v novih razmerah založniške produkcije*, bi rekli, da bi bila založništvo in knjigotrštvo verjetno bolj uspešna, če bi razmišljala o sebi kot o kulturni dejavnosti in pretehtala svoje učinke na bralne kulture, ne pa kot o industriji. Če bi se združili še s knjižničarji, jim ne bi tudi zmanjkalo kupcev v knjigarnah, saj je znano, da isti ljudje, ki si sposojajo knjige v knjižnici, jih tudi kupujejo v knjigarnah: ti dve rabi knjig sta zelo odvisni druga od druge, ne pa izključujoči, o čemer se zmotno piše v medijih. Iz tega pa bi lahko izpeljali sklep, da bi bilo tedaj založništvo tudi ekonomsko uspešnejše.